

УДК 343.102+343.122

І.В. ФРОЛОВА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРО ВІКТИМНІСТЬ ПОТЕРПІЛИХ У МЕХАНІЗМІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА ЇЇ ВРАХУВАННЯ НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Ключові слова: *віктимність, потерпілі, механізм торгівлі людьми, досудове слідство*

Торгівля людьми та інші незаконні угоди щодо людей (ст.149 КК України) є досить специфічним злочином, розкриття якого пов'язано з вирішенням певних проблемних і делікатних питань. До них належить, зокрема, наявність у потерпілого бажання співробітничати з правоохоронними органами і максимально їм сприяти у встановленні всіх обставин, які входять у предмет доказування у таких кримінальних справах. Наявність такого бажання чи його відсутність може бути значною мірою пов'язана з віктимною поведінкою потерпілого при вчиненні злочину. На важливість даного фактору у виборі тактики проведення окремих слідчих дій з участю потерпілого вказали 88 % опитаних слідчих та працівників оперативних підрозділів¹.

Проблематика розслідування торгівлі людьми була предметом дослідження у працях як вітчизняних (Н.М. Ахтирської, Н.О. Гурової, А.М. Орлеана, В.В. Пясковського, Ю.С. Шемшученка, М.О. Василя), так і зарубіжних вчених (М.П. Шруба, Р. Хокінса). Однак у роботах названих науковців вплив віктимної поведінки потерпілого (під час вчинення відносно нього злочинних дій) на тактику слідчих дій на досудовому слідстві не досліджувався. Саме висвітлення цього малодослідженого аспекту і складає мету даної статті.

Потрібно зазначити, що поява такого злочину як торгівля людьми у кримінальному

законодавстві України була обумовлена низкою соціально-економічних факторів. Низький рівень заробітної платні, зміна соціальних орієнтацій працездатної частини молоді обумовили значну трудову міграцію серед українського населення, у тому числі пошук гідно оплачуваної роботи за кордоном. На цьому тлі активізувались транснаціональні злочинні групи, які використовують певні категорії людей як предмет незаконних угод для одержання доходу і, зокрема шляхом експлуатації. Даний злочин включає в себе досить різноманітні дії щодо потерпілих, якими можуть бути різні за своєю соціальною і віковою характеристикою категорії людей, що обумовлює специфіку їх розслідування. Відповідно п.1 Примітки до ст.149 КК України, *експлуатація людини* – це всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусова праця або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Зважаючи на те, що об'єктом злочину виступає людина, у механізмі злочину суттєве значення мають особливості особи жертви та її поведінки. Адже характеристика цього елемента, на наш погляд, суттєво впливає на тактику проведення окремих слідчих дій і всього слідства в цілому у таких кримінальних справах.

Віктимна поведінка може визначатися, з одного боку, особовими якостями потерпілого, його характером і темпераментом, а також обстановкою, в якій може відбувається злочинна подія. Поняття віктимності знайшло широке віддзеркалення в кримінологічній і криміналістичній літературі. Якнайповніше воно було висвітлено в монографії Л.В. Франка, що першим звернувся до дослідження цієї проблеми, аспекти якої мали кримінально-правове, кримінологічне і криміналістичне значення. Перший аспект був важливим для кваліфікації злочину, другий – для попередження злочинів, третій – для методики розслідування тих злочинних проявів, в яких віктимна поведінка грала істотну роль. Поняття

¹ Всього було опитано 64 слідчих і оперативних працівників Департаменту боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України.

віктимності визначається як підвищена здатність людини через ряд духовних і фізичних властивостей, а також соціальної ролі або статусу, виявлятися при певних обставинах жертвою злочину [1, с.33–37].

Існує певна класифікація віктимності, що дозволяє розділити її на декілька груп:

1) сукупність соціально-психологічних властивостей особистість, пов'язаних з особливостями її соціалізації (віктимогенна деформація особистість);

2) «безособистісна» властивість, обумовлена виконанням деяких професійних функцій (професійна віктимність);

3) біологічна властивість (вікова віктимність);

4) віктимність як наслідок патологічного стану особистість («віктимність – патологія» – психічне захворювання, фізична недуга, сліпота, глухота і інші тяжкі соматичні розлади) [2].

На наш погляд, у сенсі кримінальних справ про торгівлю людьми варто відокремлювати наступні групи потерпілих: 1) особи, які випадково стають жертвою даного злочину; 2) особи, які виявляють дещо провокуючу поведінку; 3) особи, які за їх добровільною згодою залучаються до кримінального бізнесу.

До осіб *першої категорії* відносяться особи, які були заздалегідь «замовлені» покупцем, тривалий час вистежувались, були викрадені, таємно перевезені і передані за винагороду, а також особи, які були шляхом обману завербовані близькими знайомим або родичами. До таких відносяться й діти, які були усиновлені або викрадені злочинцями з метою їх експлуатації, а також психічно хворі особи, долею яких по суті розпорядились опікуни, передавши їх в «рабство». Потерпілі цієї категорії, як правило, в ході досудового слідства активно сприяють розслідуванню злочину, викриттю всіх співучасників злочину, доказуванню їх вини. Але поряд з тим, в зв'язку з особливо тяжкою психічною травмою нанесеною злочинцем, такі особи вимагають досить тривалого курсу реабілітації, роботи з психологом, і обрання слідчим особливої тактики спілкування з ними на протязі всього слідства.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що нарівні з жертвами, які ні в якій мірі не спри-

яють посягання, зустрічаються факти сприяння потерпілих власній віктимізації – від явної необережності до відвертої, іноді тривалої провокації злочину [3, с.16; 4, с.15; 5, с.42–51]. Відповідно до цієї позиції нами виділено *другу категорію* осіб, які частіше стають жертвами торгівлі чи іншої незаконної угоди щодо людини – це особи, які своїм способом життя, інтересами, життєвими установками, поведінкою звертають на себе увагу злочинців, що займаються таким кримінальним бізнесом, і відповідно входять до «групи ризику». До таких, наприклад, можуть відноситись:

– безробітні молоді жінки і чоловіки привабливої зовнішності, які намагаються зробити кар'єру в сфері модельного або шоу бізнесу, і при цьому не оцінюють власних здібностей, звертаються в малознайомі організації цього профілю, погоджуються на авантюрні пропозиції;

– жінки (часто без вищої освіти і відповідної спеціальності), що шукають високооплачувану роботу за кордоном, при цьому звертаються в сумнівні агентства з працевлаштування або до малознайомих осіб, що беруться оформлювати документи і організувати виїзд в іншу країну;

– молоді вродливі жінки, які звертаються до шлюбних агентств, маючи мету одружитися з заможним громадянином іншої держави, і виїхати до нього на постійне місце проживання.

Потерпілі даної категорії, усвідомлюючи наявність чималої долі вини у тому, що стали жертвою злочину, на собі, в ході досудового слідства досить часто дають неповні або неправдиві свідчення, намагаючись таким чином замаскувати, приховати віктимність своєї поведінки. Цей факт необхідно враховувати оперативним працівникам і слідчому при висуненні версій і плануванні розслідування.

Особливою групою потерпілих є, на наш погляд, виділена нами *третьою категорію* осіб, які, будучи по суті «живим товаром» в кримінальному бізнесі, не вважають себе жертвами злочину. До таких, наприклад, відносяться жінки, які були направлені за кордон для занять проституцією або з часом були примушені до цього, але в силу своєї моральної деградації, можливості отримання хоч і

невеликого, але заробітку, не бажають викриття злочинних дій своїх сутенерів і організаторів злочинної схеми. Відомі непоодинокі випадки, коли такі особи, будучи визволеними із системи рабства, повертались згодом туди добровільно.

Особливість поведінки таких потерпілих в рамках досудового слідства полягає у відсутності в них зацікавленості у встановленні всіх обставин вчинення злочину, викриття і покарання співучасників. Крім того слідчий та оперативні працівники завжди знаходяться в атмосфері наявної або очікуваної протидії з боку таких «жертв», яка може полягати у дачі неправдивих показань в ході допитів, направленні по хибному шляху ходу розслідування, попередженні злочинців про проведення тактичних операцій по затриманню «на гарячому», про проведення обшуків тощо.

Підводячи підсумок, треба зазначити, що характеристика особи потерпілого від торгівлі людьми є одним з ключових елементів, який накладає відбиток на механізм вчинення цього злочину, і відповідно на особливості виявлення ознак злочину та організації його розкриття і розслідування. З урахуванням цього фактору слідчому потрібно ретельно готуватися до проведення допитів потерпілих, очних ставок з їх участю та участю організаторів злочину, інших слідчих дій. Потрібно враховувати, що позиція потерпілих в

певних слідчих ситуаціях може бути ключовою не тільки для встановлення окремих обставин вчинення злочину, але й для забезпечення успіху розслідування в цілому. Тому завжди повинна бути очікуваною протидія розслідуванню з використанням впливу на потерпілих на основі їх віктимної поведінки під час вчинення стосовно них злочину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франк Л. В. Виктимология и виктимность / Л. В. Франк – Душанбе : Изд-во Тадж. гос. ун-та, 1972. – 118 с.
2. Рыбальская В. А. Виктимологические исследования в системе криминалистической разработки проблем профилактики преступлений несовершеннолетних / В. А. Рыбальская // Вопросы борьбы с преступностью. – 1980. – Вып. 33. – С. 3–11.
3. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем : науч.-практ. пособ. / Е. Е. Центров. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 159 с.
4. Іващенко В. О. Торговля жінками та дітьми (кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби) : монографія / В. О. Іващенко. – К. : Атіка, 2004. – 112 с.
5. Журавель В. А. Допрос потерпевшего при виктимном поведении / В. А. Журавель // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1983. – Вып. 26. – С. 42–51.

Фролова І. В. Про віктимність потерпілих у механізмі торгівлі людьми та її врахування на досудовому слідстві / І. В. Фролова // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1065–1067 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11fivndc.pdf>

Досліджено проблему віктимної поведінки потерпілих як елементу механізму торгівлі людьми. Визначені категорії потерпілих осіб, які можуть негативно впливати на хід досудового розслідування злочинів.

Фролова І.В. О віктимности потерпевших в механизме торговли людьми и ее учет на досудебном следствии

Исследована проблема виктимного поведіння потерпевших как элемента механизма торговли людьми. Определены категории пострадавших лиц, которые могут негативно влиять на ход досудебного расследования преступлений.

Frolova I.V. About Victims in the Mechanism of a Human Traffic and Its Account on a Pretrial Investigation

The problem of victim conduct for mechanism of human trafficking is researched. The category for victims have influence negatively on investigation of crimes is kind.